

EMINESCU ȘI PROBLEMELE LIMBII NOASTRE

Pe marginea unei scrisori a lui Eminescu

DE

PROFESOR DIMITRIE MACREA

Dintre numeroasele mărturii lăsate de Eminescu asupra vieții culturale și politice a vremii lui, reproducem scrisoarea de mai jos, care oglindește limpede dragostea și interesul marelui nostru poet pentru problemele referitoare la cultivarea și dezvoltarea limbii române¹.

Octombrie 1877
Iași 15/27

Stimate Domnule,

Faptul de a nu fi răspuns la telegrama Dvs. dată cu răspuns plătit este o nepoliteță fără margini, pe care vă rog să aveți bunătatea a nu mi-o lua în nume de rău. În chipul acesta însă îmi arăt nehotărârea mea: Slavici îi scrisese lui Jacques² că « Timpul » nu prea merge bine. Luni întregi el nu-și primise salariul, iar scrisoarea sa era de natură să mă indispună mult, deși o evadare din Iași mi-ar fi fost cât se poate de plăcută. Căci nimic nu întrece mahalagismul ieșean, vorbăria goală înrădăcinată la « Junimea », discuția cam trivială pe care onorabila societate, de câțeva vreme, o face să inflorească față de producțiile literare.

Pe de altă parte trebuie în adevăr să ținem seamă că această societate este totuși singura care arată oarecare pricepere în ce privește producțiile literare. De câțva timp această pricepere a devenit foarte filistină și judecata a căpătat un caracter care, în niciuna din cele trei forme ale sale, nu te înviorează. Prima formă, cea mic-burgheză a lui Jacques, Gane și alții, este paralizantă; a doua, sceptică și care veșnic vrea să pară superioară, a lui Carp — la Pogor puternic amestecată cu necuvăințe — este deprimantă; a treia, superficială, — la Naum, Vârgolici și alții se apropie foarte mult de nepricepere. Din parte-mi, cred că am făcut câțiva pași înainte, « Junimba » este de părere că am făcut pași înapoi.

¹ Scrisoarea e adresată lui Titu Maiorescu și o reproducem după revista « Contemporanul » nr. 35 (308) din 29 august 1952.

² E vorba de Iacob Negruzzi (Nota Redacției).

Și totuși — adevărat sau fals — este cel puțin o judecată, la care în altă parte cu greu te-ai putea aștepta. În București politica, ca ocupație intelectuală, a întunecat pentru multă vreme literatura. În orice caz, îngustimea conștiinței omenеști este cu greu în stare să cuprindă deodată două direcțiuni, pe cea politică și pe cea literară; cursul lor paralel în una și aceeași conștiință se face în sau pe socoteala unuia din cele două sisteme de idei, sau chiar pe socoteala amândorora. Astfel mie îmi pare să fi observat că Slavici a început să scrie mai rău în ce privește literatura, mai bine în ce privește politica. Așa de pildă articolul său asupra Radicalismului este bun. Incidit in Scyllam qui vult vitare Charybdin.

Vedeți deci că aș putea fi încă multă vreme nehotărît, cu toate că aici îmi merge rău, cu toate că ar trebui să profit de ocazie, căci « primum vivere, deinde philosophari ». Dealtmintrelea voi ajul meu, chiar cu cea mai mare bunăvoință, nu ar fi putut avea loc, fiindcă nu aveam (resp. nu am) cu ce.

Dacă s'ar găsi în București mai multă liniște, mai mult spațiu pentru laturile colțuroase ale căruia — aceasta-i întrebarea. Sau și acolo ești tot atât de aspru lovit ca și aici. Dar de ce să mai întreb. Vii îndată ce pot, poate chiar în zilele ce urmează.

Am adunat multe vechituri, din manuscripte și tipărituri vechi românești, pe care le-aș lua bucuros cu mine. Această împrejurare îmi scumpește călătoria, dar mi-ar păstra materialele spre a-mi umplea timpul liber cu adunarea de cuvinte și locuțiuni.

Începe a mi se face clar că limba românească este într'adevăr bogată, posedă un număr de sufixe vii, ba chiar și cantitate. În hârțoage vechi am descoperit mai multe formații sintactice fermecătoare, mai multe tipuri care au fost uitate, apoi conjuncții, prepoziții și adverbe, și chiar două moduri noi, deși defective.

S'ar putea strânge material pentru o sintaxă românească. Numai timp și liniște. Dar cine le are!

Cheia pentru fonologia românească îmi pare deasemenea sigură. Legile noastre fonetice sunt cele vechi slave, care sunt însă neobișnuit, ba chiar de mirare, apropiate de cele romanice, așa încât contopirea lor în limba română este cu totul naturală. Din « Columna » am înțeles limpede că D-1 Hasdeu pricepe în mod practic vechea slavonă, dar în ce privește fonetica face greșeli cu totul elementare. Lucrul mi s'a părut curios, căci dacă el ar fi cunoscut fonologia slavonă, i-ar fi fost ușor să pună la locul lor pe etimologiști și să rezolve definitiv chestiunea ortografică. Multa sed non multum scie acest om.

Aud că în curând veți veni la Iași, ad majorem Junimae gloriam. Atunci dacă voi fi încă aici, multe se vor putea discuta.

Cu salutări și o strângere de mână.

M. EMINESCU

Scrisoarea de mai sus oglindește întreaga personalitate a lui Eminescu. Ea ne arată interesul pasionat al poetului pentru toate problemele vremii lui, intensitatea cu care le trăia, precum și cunoștințele lui temeinice în materie de politică, literatură sau filologie. Scrisoarea este străbătută în întregime de un spirit polemic, combativ, — Eminescu având în toate problemele de care s'a ocupat o poziție înaintată, progresistă.

Pe cât de încercat de nevoi și de lipsuri materiale se arată poetul în scrisoarea de mai sus, pe atât de dârș și de demn își manifestă ironia și desacordul cu contemporanii săi. Pe Eminescu îl interesează, în primul rând, înflorirea limbii și literaturii române, nu intrigile și filistinismul cuibărite la « Junimea ».

Această societate, pe care criticii literari burghezi au considerat-o ca mediul de naștere al operei eminesciene, este prezentată de Eminescu în lumina ei adevă-

rată, arătând că în manifestările ei de bază era stăpânită⁷ de filistinism, spirit mic-burghez, scepticism, trivialitate și nepricepere. La « Junimea » se întâlnea atât individualismul anarhic burghez, cât și scepticismul zeflemist cu pretenții de superioritate intelectuală al moșierimii în declin. Când Eminescu scria rândurile de mai sus, în 1877, adică atunci când el se afla în plină forță creatoare, « Junimea » era de părere că « a făcut pași înapoi », cum spune poetul, dând o expresie fidelă raporturilor reale dintre creația eminesciană și « Junimea ».

Altă problemă importantă a timpului său, de care se ocupă Eminescu în scrisoare, este aceea a raporturilor dintre literatură și politică. Cunoscător adânc al politicii vremii sale, al oamenilor și moravurilor care o dominau, Eminescu nu putea vedea altceva decât antagonismul dintre literatura progresistă și politica reacționară, așa cum aceasta din urmă se înfățișa în acea vreme. În toată opera lui, Eminescu a demască falsitatea democrației burgheze, a arătat goliciunea principiilor ei și realitatea moravurilor din partidele monstruoasei coaliții, dându-și limpede seama că o asemenea politică nu poate favoriza dezvoltarea culturii și înflorirea literaturii. De aceea Eminescu desparte politica de literatură. Dar, desigur, el nu s'ar fi gândit la această despărțire dacă era vorba de o politică stăpânită de principialitate, de o politică sinceră în folosul poporului muncitor, în care literatura își găsește, în mod firesc, un sănătos reazim ideologic. Cea mai bună dovadă în acest sens este însăși creația eminesciană, izvorită dintr'o poziție ideologică combativă, din conștiința nedreptei orânduiri sociale a vremii sale, pe care o critică și o ironizează în « Viața », « Împărat și proletar », « Scrisori », « Ai noștri tineri », « Junii corupți » și altele. Politica, așa cum se practica în acea vreme, ducea literatura la sterilitate, și Eminescu, pe drept cuvânt, nu vedea posibilă colaborarea dintre ele.

Scrisoarea lui Eminescu este apoi de cel mai mare interes pentru felul în care poetul vedea problemele de bază ale limbii noastre. Numai în câteva fraze el aruncă o lumină pătrunzătoare asupra chestiunilor esențiale în legătură cu limba română. Cercetător pasionat al vechilor manuscrise și tipărituri românești — cum ni-l arată scrisoarea — și cunoscător adânc al limbii poporului, Eminescu scoate în relief bogăția limbii noastre, care « posedă un număr de sufixe vii », « formații sintactice fermecătoare, mai multe tipuri care au fost uitate, apoi conjuncții, prepoziții și adverbe, și chiar două moduri noi, deși defective ». Eminescu relevă apoi asemănarea fonetică dintre limba română și limbile slave, subliniind necesitatea alcătuirii unei sintaxe românești și stabilirea unei ortografii fonetice, științifice.

Aprecierile lui Eminescu asupra bogăției limbii noastre sunt foarte explicabile pentru un poet care și-a sprijinit creația pe limba poporului, pe care a cunoscut-o și a cultivat-o cu dragoste și venerație. Folosind « sufixele vii », « formațiile sintactice fermecătoare », conjuncțiile, prepozițiile și adverbele găsite în limba bogată a poporului, Eminescu a îmbogățit, a șlefuit limba noastră literară, nu creând o limbă personală, ci folosind limba adevărată a popo-

rului nostru. Într'o vreme în care clasa dominantă vorbea cu preferință francezii sau germana, Eminescu descoperă și apără cu convingere frumusețea și bogățiile limbii poporului nostru, limba celor mulți, limba înțeleasă de toți. Opera Eminescu este dovada vie că nu poate exista un mare scriitor fără cunoaștere adâncă a limbii poporului, fără folosirea cu pricepere și măiestrie a comoriilor ei. Dar stăpânirea limbii cere studiu, cere legătura cu viața poporului, cu felul lui de a gândi. În scrisoarea de mai sus, Eminescu se arată un cercetător activ al vechilor monumente de limbă și un cunoscător adânc al subtilităților gramaticale și lexicale ale limbii noastre. Aceasta explică faptul că opera eminesciană a fost și este înțeleasă și iubită de poporul nostru, care vede în ea expresia felului său de a simți și vorbi.

Eminescu dă încă o dovadă a probității lui științifice atunci când recunoaște, în plină atmosferă latinizantă, asemănarea dintre legile fonetice ale limbii române și ale limbilor slave, a căror contopire în limba română « este cu totul naturală ». Această constatare a lui Eminescu nu rezultă dintr'o impresie subiectivă și întâmplătoare, ci este rezultatul studiilor lui aprofundate de filologie. Este foarte probabil ca Eminescu să fi cunoscut lucrarea marelui slavist, August Leskien, apărută în acea vreme: « Handbuch der altpulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache. Grammatik. Texte ». Weimar, 1871.

Eminescu era stăpânit de pasiunea de a se documenta științific în problemele de limbă și istorie. De aceea, el a reușit să se desprindă repede din atmosfera și mentalitatea greșită a latiniștilor și a italianizanților, care căutau să introducă în limbă o tendință artificială. Pe aceștia îi ironizează și îi combate cu vehemență: « A crede însă că un popor de peste zece milioane de suflete — scrie Eminescu — a fost compus numai din nătângi și că n'au avut nici destul auz, nici destulă minte, pentru a-și plăzmuși o limbă cum se cade, a primi apoi ciudatul axiom că numai domni filologi sunt oameni cuminți care ne pot pune la cale două teorii pe care le sug între patru pereți din degetul cel mic, o asemenea credință este o insultă pentru nația românească, care a vorbit și a scris într'un fel înainte chiar de a fi sămânță de filologi »¹.

Pe temeiul studiilor lui asupra limbii și al cunoașterii necesităților culturii noastre, Eminescu cerea în scrisoarea de mai sus, datată din Octombrie 1877, alcătuirea unei gramatici a limbii române și stabilirea unei ortografii fonetice. Timp de peste trei sferturi de secol, regimul burghezo-moșieresc nu a îndeplinit aceste cerințe ale culturii noastre, relevate cu atâta pătrunzătoare clarviziune de către Eminescu. A trebuit ca puterea în stat să fie cucerită de clasa muncitoare, sub conducerea Partidului Muncitoresc Român, pentru ca, odată cu realizarea atâtor revendicări sociale și culturale, să se acorde sprijinul cuvenit dezvoltării limbii române și să se alcătuiască gramatica și ortografia științifică a limbii noastre, așa cum a cerut marele nostru poet încă de acum 76 de ani.

¹ Studii și conferințe cu prilejul sărbătoririi a 100 de ani dela nașterea lui Eminescu, E.S.P.L.A., 1950, p. 143.